

Suuri valiokunta

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen

Tulevaisuusvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvosto on antanut eduskunnalle tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osat: Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen (VNS 16/2022 vp). Asia on saapunut suureen valiokuntaan lausunnon antamiseksi tulevaisuusvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- ohjelmajohtaja Juha Jokela, Ulkopoliittinen instituutti
- akatemiaturkija Timo Miettinen, Helsingin yliopisto, Eurooppa-tutkimuksen keskus
- teemajohtaja Kristo Lehtonen, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

(1) Tulevaisuusselonteko muodostaa pohjan hallituksen ja eduskunnan tulevaisuusvuoropuhelulle, ja sen tehtävänä on tunnistaa päätöksenteon kannalta tärkeitä, tulevaisuudessa erityistä huomiota vaativia asioita. Tulevaisuusselontekomenettelyllä rakennetaan seuraavien sukupolvien Suomea ja vahvistetaan Suomen tulevaisuusvalmiutta. EU:n yhtenäisyyttä ja toimijuutta käsitellään selonteon 1. osassa yhtenä Suomen tulevaisuuteen vaikuttavana poliittisena muutostekijänä. Selonteon 2. osassa käsitellään EU-ennakointia ja parempaa sääntelyä osana tulevaisuutta huomioivaa päätöksentekoa.

(2) Suuri valiokunta yhtyy valtioneuvoston näkemykseen siitä, että Euroopan unioni (EU) on Suomen talouden ja ulkosuhteiden tärkein viitekehys, vaikutuskanava ja turvallisuusyhteisö. Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on entisestään korostanut EU-yhteistyön merkitystä. Euroopan tuki Ukrainalle on jälleen myös osoittanut sen, että EU pystyy vakavissa kriisitilanteissa toimimaan nopeasti ja yhtenäisesti.

(3) EU on myös vaikutusvaltainen globaali toimija. EU:n rooli on keskeinen esimerkiksi kehityspolitiikassa, ihmisoikeuspolitiikassa ja ilmastonmuutosta koskevassa kansainvälisessä työssä,

Valiokunnan lausunto SuVL 17/2022 vp

kuten selonteossa todetaankin. Suuri valiokunta pitää globaalin vaikuttamisen näkökulmasta keskeisenä myös sitä, miten EU:n omalla lainsäädännöllä on ollut merkittävää vaikutusta myös sen rajojen ulkopuolella (ns. Brussels Effect), esimerkiksi tietosuoja- ja ympäristöasioissa.

(4) EU on viimeisen 15 vuoden aikana kokenut useita isoja kriisejä, mm. talous- ja pankkikriisi, muuttoliikekriisi, oikeusvaltiokehityksen taka-askleet, Ison-Britannian EU-ero ja koronapandemia. Lisäksi viimeisen kymmenen vuoden aikana on tapahtunut suuria geopoliittisia muutoksia. Useiden kriisien yhteydessä on huomattu, ettei EU:n lainsäädäntö riittävällä tavalla huomioi ennakoimattomia tilanteita. Suuri valiokunta pitää tärkeänä, että EU:n kriisinsietokykyä ja reagoimista ennakoimattomiin tilanteisiin parannetaan ja ennakointi viedään myös osaksi lainsäädäntötyötä. Suuri valiokunta pitää hyvänä, että strateginen ennakointi on selonteossa kuvatulla tavalla viety tiiviimmäksi osaksi EU:n säädösvalmistelua.

(5) Se, että kriisitilanteet johtavat integraation syventämiseen, ei ole ainoa mahdollinen tapahtumakulku, mutta tähän asti kriisit ovat johtaneet yhteistyön tiivistymiseen. Myös Ukrainan sodalla voidaan arvioida olevan pidempiaikaisia vaikutuksia EU:n kehityssuuntaan. Turvallisuus- ja puolustusyhteistyötä kehitetään aiempaa aktiivisemmin ja strategisia riippuvuuksia pyritään vähentämään, kuten selonteossa todetaan. Hitaasti viime vuosina edennyt laajentumisprosessi on myös noussut vahvemmin agendalle, kun Eurooppa-neuvosto antoi kesällä 2022 EU-ehdokasmaan aseman Ukrainalle ja Moldovan tasavallalle ja ehdollisena, kun komission asettamat ehdot on täytetty, myös Georgialle. Tämä on puolestaan lisännyt Länsi-Balkanin ja joidenkin jäsenmaiden suunnalta painetta edetä nopeammin Länsi-Balkanin maiden osalta.

(6) Suuri valiokunta pitää hyödyllisenä pohtia selonteossa kuvatulla tavalla EU:n vaihtoehtoisia kehityskulkuja. On hyvä varautua sekä sellaisiin skenaarioihin, joissa integraatio tiivistyy, että sellaisiin, joissa se heikkenee. On myös tärkeää miettiä, mitä eri tapahtumakulut merkitsisivät Suomelle, miten Suomen tulisi eri skenaarioissa toimia ja mihin suuntaan EU:ta tulisi Suomen näkemyksen mukaan kehittää. Suuri valiokunta on useissa lausunnoissaan korostanut ennakoivan EU-päätöksenteon ja -vaikuttamisen merkitystä. Jotta vaikuttaminen olisi tehokasta, on tärkeää, että Suomella on yksittäisten lainsäädäntökysymyksiä koskevien kantojen rinnalla kokonaisvaltaisempi, selkeä strateginen näkemys siitä, mihin suuntaan EU:ta tulisi kehittää ja miten (SuVL 15/2022 vp).

(7) Suuri valiokunta pitää tärkeänä eteenpäin katsovaa ja ratkaisukeskeistä vaikuttamista. Suomen harjoittaman EU-vaikuttamisen tulee olla pitkäjänteistä, johdonmukaista, rakentavaa ja kattaa keskeiset EU:n toimielimet (SuVL 15/2022 vp). Lisäksi on huomioitava, että Suomi pystyy tehokkaasti vaikuttamaan vain tiiviissä yhteistyössä muiden samanmielisten jäsenmaiden kanssa. Asiantuntijakuulemisissa tuotiin esiin, että viime vuosikymmenen kriisit ovat tuoneet esille uudenlaisia jännitteitä etelän ja pohjoisen (talouskriisi) ja idän ja lännen välille (oikeusvaltiokeskustelu). Lisäksi Ison-Britannian EU-eron arvioidaan muuttaneen jäsenmaiden välistä dynamiikkaa ja muun muassa vahvistaneen Saksa—Ranska-akselia. Tämän tyyppisiä dynamiikan muutoksia on tärkeää seurata ja ennakoida. Kuten suuri valiokunta on aiemmin todennut, Suomen tulisi hakea yhteistyökumppaneita eri asioissa ennakkoluulottomasti ja tilannekohtaisesti (SuVM 1/2021 vp).

Valiokunnan lausunto SuVL 17/2022 vp

(8) Suomi on perinteisesti korostanut EU:n toimintakyvyn ja tehokkaan päätöksenteon sekä yhtenäisyyden tarvetta. Asiantuntijakuulemisissa tuotiin esiin, että mikäli EU:n laajentumisprosessi saa uutta vauhtia, Suomen on hyvä varautua siihen, että keskustelu EU:n päätöksenteon ja rakenteiden uudistamisesta lisääntyy. Myös keskustelu perussopimusten jo mahdollistamasta tiivimmän yhteistyön käyttämisestä saattaa tulevaisuudessa lisääntyä.

(9) Muuttuneeseen kansainväliseen toimintaympäristöön liittyen suuri valiokunta pitää tärkeänä, että EU varautuu entistä paremmin ulkopuolelta tuleviin vihamielisiin vaikuttamisyrittäksiin. Kuten selonteossa todetaan, maailmalla on merkkejä autoritaaristen järjestelmien noususta ja oikeusvaltion rapautumisesta. Suuri valiokunta toteaa, että autoritäärisyyden nousulla on vaikutuksia myös Eurooppaan, ja tähän tulee varautua. EU:n tulee jatkaa aktiivisesti ihmis- ja perusoikeuksien, demokratian ja sääntöpohjaisen monenkeskisen kansainvälisen yhteistyön puolustamista ja tukemista. Oikeusvaltiohaasteita on selonteossa todetulla tavalla Euroopassa ja EU:ssakin. Suuri valiokunta pitää tältä osin tärkeänä jäsenmaiden keskinäistä dialogia riittävän aikaisessa vaiheessa ja kaikkien käytettävissä olevien välineiden hyödyntämistä. Suuri valiokunta yhtyy valtioneuvoston näkemukseen siitä, että oikeusvaltion perustan mureneminen haastaa EU:n perinteistä arvopohjaa ja voi myös heikentää EU:n päätöksenteon yhtenäisyyttä ja tehokkuutta.

(10) Kun seuraavien sukupolvien Suomea ja Euroopan unionia mietitään, suuri valiokunta korostaa nuorten osallistamista EU:n tulevaisuuden pohdintaan. On myös mietittävä keinoja varmistaa Suomessa riittävä Euroopan unioniin liittyvä osaaminen ja ymmärrys sen toimintatavoista ja merkityksestä.

(11) On tärkeää säilyttää kansalaisten tuki EU:n toiminnalle. Tällä hetkellä suomalaiset ovat keskimääräistä tyytyväisempiä EU-jäsenyyteen. Tammikuun 2023 Eurobarometri-tutkimuksen mukaan 75 % piti jäsenyyttä hyvänä asiana ja 78 % katsoi Suomen hyötynneen jäsenyydestä. Kannatus on noussut Ukrainan sodan alkamisen jälkeen, ja suomalaiset tukevat tutkimuksen mukaan erityisen vahvasti EU:n tukea Ukrainalle. Se, että EU pystyy jatkossakin keskittymään kysymyksiin, joissa EU-jäsenmaiden rajat ylittävä yhteistyö tuottaa lisäarvoa kansallisiin toimiin verrattuna, on suuren valiokunnan mielestä olennaista EU:n hyväksyttävyyden kannalta. Suuri valiokunta toistaa näkemyksensä siitä, että EU:n on rakennettava toimintaansa vahvuuksiensa varaan, joita ovat muun muassa avoimet sisämarkkinat, sääntöperustainen ja vastuullinen kauppapolitiikka sekä edelläkävijän asema ilmastotoimissa (SuVM 1/2021 vp, SuVL 15/2022 vp). Näiden lisäksi turvallisuuskysymykset ovat nousseet aiempaa keskeisempään rooliin.

(12) Asiantuntijakuulemisissa tuotiin esiin, että EU:n yhteistyö Afrikan kanssa on yksi EU:n tulevista kohtalonkysymyksistä. Ilmastonmuutos kiihdyttää muuttoliikkeitä, ja samalla muun muassa Venäjä ja Kiina lisäävät alueella vaikutusvaltaansa. Suuri valiokunta pitää EU:n yhteistyötä Afrikan kanssa aiempaa enemmän huomiota vaativana kysymyksenä.

(13) Sisämarkkinoiden osalta suuri valiokunta kiinnittää huomiota tarpeeseen kehittää eurooppalaisia digitaalisia sisämarkkinoita. Asiantuntijakuulemisissa nousi kilpailun kiihtyminen digivallasta ja tekoälyn käytön lisääntyminen. Demokraattisten ja autoritääristen maiden datatalous-sääntely poikkeaa huomattavasti toisistaan. Kun kilpailu kiihtyy, Suomella ja EU:lla tulisi olla visio siitä, millaista sääntelyä tulisi globaalisti edistää ja miten kansalaisten yksityisyydensuoja saadaan riittävällä tavalla turvattua. Suuri valiokunta viittaa aikaisempaan lausuntoonsa (SuVL 3/

Valiokunnan lausunto SuVL 17/2022 vp

2021 vp), jonka mukaan EU:n kilpailukyvyyn kannalta on tärkeää, että EU:sta muodostuu tekoälyn kehittämiselle ja käyttämiselle suotuisa ympäristö. EU:n vahvuutena on digitalisaatiokehityksessä luottamusta korostava lähestymistapa, jossa ihminen on keskiössä. EU:n tulee arvopohjaansa nojaten pyrkiä globaaliksi suunnannäyttäjäksi siinä, miten tekoälyä käytetään turvallisella ja perusoikeuksia kunnioittavalla tavalla. Keskeistä on myös se, että tekoälyä ja digitalisaatiota laajemminkin edistetään palvelulähtöisesti.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Suuri valiokunta esittää,

että tulevaisuusvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 15.2.2023

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Satu Hassi vihr

1. varapuheenjohtaja Jani Mäkelä ps

2. varapuheenjohtaja Merja Kyllönen vas

jäsen Eva Biaudet r

jäsen Ritva Elomaa ps

jäsen Sari Essayah kd

jäsen Maria Guzenina sd

jäsen Eveliina Heinäluoma sd

jäsen Olli Immonen ps

jäsen Anne Kalmari kesk

jäsen Pia Kauma kok

jäsen Kimmo Kiljunen sd

jäsen Johannes Koskinen sd

jäsen Hanna Kosonen kesk

jäsen Suna Kymäläinen sd

jäsen Mika Niikko ps

jäsen Jouni Ovaska kesk

jäsen Lulu Ranne ps

jäsen Jussi Saramo vas

jäsen Saara-Sofia Sirén kok

jäsen Iris Suomela vihr

jäsen Sinuhe Wallinheimo kok

jäsen Anne-Mari Virolainen kok

varajäsen Heikki Autto kok

varajäsen Matias Marttinen kok

varajäsen Matias Mäkyne sd

varajäsen Peter Östman kd

Valiokunnan lausunto SuVL 17/2022 vp

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Kaisa Männistö